

LUND UNIVERSITY

Pressen är budskapet: Journalistkongressen och den svenska pressens legitimitetssträvanden

Lundell, Patrik

Published in:
1897: Mediehistorier kring Stockholmsutställningen

2006

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Lundell, P. (2006). Pressen är budskapet: Journalistkongressen och den svenska pressens legitimitetssträvanden. I A. Ekström, S. Jülich, & P. Snickars (Red.), *1897: Mediehistorier kring Stockholmsutställningen* (s. 47-82). Statens ljud- och bildarkiv.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply: Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Patrik Lundell

Pressen är budskapet: Journalistkongressen och den svenska pressens legitimitetssträvanden

”Vi lefva för närvarande i en journalistisk atmosfär”.¹

Turen till Saltsjöbaden inramades av blommor, flaggor, leverop, näsdukar, salutskott och bryggor packade med människor. Då journalisterna dagen därpå togs till Drottningholm och kungens fest för dem, framförde Mälarsidan en ännu livligare hyllning. Det ena födde alltså det andra, och en viss kumulativ effekt skrevs fram i tidningarna. Ångbåtarna omsvärmades nu av seglare, och en originell hälsning syntes: jättebokstäver ihopsatta av tidningar bildade orden ”vive la presse!”. Åtterresan exploderade av bengaliska eldar, brinnande kungliga monogram, svängande facklor och – riggad på Münchens rödflammande bryggeri – en gigantisk elektrisk strålkastare. På kajen i Stockholm mötte sedan en stor folkmassa, fri från ”fylleri och klumpigheter”.² Den fjärde internationella journalistkongressen i Stockholm sommaren 1897 – och dess mottagande – vittnar om det anseende pressen uppnått vid slutet av 1800-talet. Men kongressen var även ett medium i pressens legitimitetssträvanden. Det gensvar den mötte från olika publikationer inte bara vittnade om utan skapade även status och anseende.

Pressforskningen har varit alltför fixerad vid tidningarna. Presshistorien har oftast varit en tidningshistoria. Tidningens innehåll och form spelar förstås roll, och tidningshistoria äger sitt självklara värde. Men vad läsare tar del av då de läser en tidning – och att de alls besvärar sig om att konsumera den – bestäms i hög grad av deras förståelse av pressen som helhet. Ett övergripande syfte här är att uppmärksamma två i och för sig självklara

Något värt att uppmärksamma. Journalistkongressen 1897 både vittnade om och skapade anseende. Ur *Nya Nisse*, vol. 7, 26/7 1897.

men mindre framlyfta förhållanden: För det första att pressens verksamhetsfält omfattat mycket mer än tidningsproduktion, och för det andra att dess legitimitet ingalunda erövrats endast genom den traditionellt uppfattade kärnverksamheten. Tidningen är *ett* medium genom vilket våra föreställningar om pressen formats. I själva verket har en mängd andra medier utnyttjats.³ Ett mer begränsat syfte är att beskriva och analysera just den internationella journalistkongressen i Stockholm sommaren 1897.

Efter en kort presentation av kongressen och dess kringarrangemang, undersöks dessa utifrån ett legitimitetsperspektiv. Hur iscensattes pressen och dess strävanden? Varför, menade man, förtjänade pressen status och anseende? Därpå visas hur och i vilken grad dessa anspråk *faktiskt erkändes* av olika publikter, men också hur de av pressen *framställdes som erkända* av dessa publikter. Denna studie fokuserar just den svenska pressens legitimitetssträvanden, men kongressen kunde studeras utifrån en rad andra makters eller institutioners ambitioner.⁴ Det blir likafullt nödvändigt att något diskutera eller ibland blott antyda och underförstå också dessa. Ömsesidig

nytta och gemensamma intressen snarare än uteslutande konkurrens är nämligen ledmotivet, ett slags legitimerande rundgång. Aspekterna överlappar och återverkar hursomhelst på varandra mer än vad den följande dispositionen kan göra rättvisa. Innan kongressen introduceras ska därför först något mer generellt sägas om dessa samband och om poängen överhuvudtaget med perspektivet.

Att relativisera journalistiken, som ideologi och praktik

Forskningen har kommit att intressera sig för journalistikens egen ideologi eller självbild. Ansatsen relativiserar journalistiken och betraktar den på allvar som en historisk företeelse. Detta är angeläget då ideologin är nog så internaliserad, eller uppfattad som ”naturlig”, även utanför massmedierna själva. Ett perspektiv som dock saknats är *hur* ideologin har medierats. Då detta berörts, har forskningen så vitt bekant nöjt sig med att konstatera att ideologin spritts genom de egna kanalerna, de traditionella massmedierna.⁵ Journalistikens belägenhet är visserligen unik. Dess möjligheter att forma bilden av sig själv saknar troligen motstycke. Här argumenteras likafullt för att pressens legitimitet tvärtom förstås dåligt utifrån endast de egna spalterna. En analys som stannar där har i själva verket övertagit en central del av självbilden. Ty för att iscensätta sig själv, och ironiskt nog för att övertyga om sin stora makt över opinionsbildningen, har pressen utnyttjat en mängd andra medier. Statyer har gjutits, medaljer slagits, krönikor skrivits, monumentala tidningspalats byggts, affischer tryckts och utställningar arrangerats. Denna iakttagelse, att pressen sysslat med mycket mer än att ge ut tidningar, utgör alltså också ett slags relativisering, nämligen av den journalistiska praktiken.

Dessa företeelser – och fler därtill: frimärken, broschyrer, memoarer, romaner, filmer, jippon, kampanjer, fester – är i sig själva medier. Kongressen 1897 var publik, den förmedlade idéer och information direkt till journalister, makthavare och nyfikna åskådare. Dess omedelbara genomslag matchade inte tidningsrapporteringen, åtminstone inte i kvantitativa termer. Men medierna interagerar ständigt med varandra, och att på förhand utgå från att andra medier är sekundära, är återigen att överta pressens självbild. Enskilda individer kan dessutom mycket väl ha tagit djupare intryck av en kongressfest än av en ledarspalt. Olika publikers erkännande av

pressens anspråk spelade därtill olika roller, och dessa publiker enrollerades på skilda sätt. Kungen, exempelvis, erbjöds bättre möjligheter än den så kallade allmänheten att ta oförmedlad del av kongressen från första parkett. Han nåddes emellertid också av folkets jubel (över honom själv och pressen) direkt och genom tidningsspalterna, ett jubel – väl att märka – delvis bestämt just av att han verkligen satt på första parkett.

Det viktigaste budskapet till en större publik var kanske *att* pressens män samlades till kongress, och denna information nådde möjligen, åtminstone i ett geografiskt begränsat sammanhang, fler genom affischer. Tidningarnas artiklar behöver inte ha lästs av hälften av alla dem som hurrade och viftade då journalisterna visade sig på gator och från ångbåtar. Artiklarna kan mycket väl ha lästs först i efterhand, och då även av dem som endast betraktat de hurrande folkhoparna. Och dessutom: Artiklarna behövde inte nödvändigtvis *läsas*. Det räckte att rubrik, placering och omfång registrerades för att läsaren skulle begripa att något av betydelse timat. Istället för att fruktlöst försöka fastslå vilket medium som har störst betydelse eller vilket som ska ses som det primära – vilket alltid måste bero på vad man mer specifikt är ute efter – är det mer relevant att understryka den ständiga interaktionen och försöka studera hur de olika medieformerna förstärker och återverkar på varandra.

Massmedierna, har det sedan länge hävdats, vinner sin egentliga makt genom att skapa en pseudoverklighet.⁶ Rapporter om exempelvis folkmassor spelar större roll än massornas faktiska sammansättning och sinnesstämning. Åtminstone fyra nivåer kan urskiljas, och det som är utmärkande här, jämfört med flertalet andra arrangerade händelser (en demonstration, till exempel, med syftet att ändra den politiska representationen), är att pressen spelar förstafiolen på samtliga nivåer. För det första iscensattes verkligen en händelse, en *journalistkongress* arrangerades. *Tidningarnas* redogörelser kom, för det andra, att färga hur denna kongress faktiskt upplevdes, av deltagare och åskådare. För det tredje var arrangören *pressen*. Och för det fjärde var ett syfte att stärka *den egna* legitimiteten (vilket givetvis inte utesluter andra syften, till exempel internt arbete eller att ha roligt). Men sambanden får alltså inte betraktas som statiska eller enkelriktade. Också kongressen med alla dess kringarrangemang liksom deras olika publiker var medier som bestämde hur tidningarna och pressen kom att upplevas. Även dessa andra medier skapade, om man så vill, en pseudoverklighet. För att

självsvåldigt låna Marshall McLuhans berömda fras och dra resonemanget till sin spets: Mediet (det vill här säga: pressen) är budskapet. Folkmassan på en kaj i Stockholm och Oscar II, till exempel, är medier.⁷

Utöver pressens framgångsrika iscensättning av sig själv, kan presshistorikernas upptagenhet av tidningarna förklaras av källäget. I den meningen kommer den här studien inte undan. Traditionell källkritik och mediearkeologisk medvetenhet räcker emellertid långt. Kongressen, och den påtalade interaktionen mellan olika medier, möter oss alltså framför allt via tidningstext. Men alldeles oavsett: Hur mycket manuskript, fotografier, program, protokoll och så vidare som än hade producerats och bevarats, har kongressen i sig gått upp i rök. Detta gäller givetvis även den historiskt specifika medieinstitution, det vill säga den svenska pressen sommaren 1897, vars legitimitetssträvanden här står i fokus. Andra mediala representationer har visserligen utnyttjats för kompletterande uppgifter och för att komma spelet bakom kulisserna på spåren.⁸ Men naturligt nog finns inga ångbåtsfärder, folksamlingar, sessioner, deltagare, vivat-rop eller flaggviftningar bevarade. Kungen är sedan länge död, och de bengaliska eldarna är utbrunna. Källäget betyder emellertid inte att vi behöver överta vad Pelle Snickars i sitt bidrag till denna bok beskriver som mediearkivets hierarki, när vi ska förstå pressen i ett historiskt sammanhang. Det innebär bara att vi ska vinnlägga oss om att inte okritiskt blanda ihop källmaterialet med studieobjektet, att vi ska bemöda oss om att inte förväxla vår egen position med någon av publikernas sommaren 1897. Att vi, kort sagt, ska ha klart för oss att det inte är pressen som finns bevarad i tidningsarkivens lägg och mikrofilmer utan blott en av dess uttrycksformer.

Den svenska pressens kongress – i realtid och i spalterna

Kongressen öppnades fredagen den 25 juni 1897 och pågick till följande måndag. Omkring 400 personer deltog. Den tredje dagen, söndagen, var helt fri från överläggningar. Att det främst var till fest och inte arbete man samlades hölls för givet, till och med i *Social-Demokraten* som annars ägnade kongressens förhandlingar relativt stort utrymme och tillmätte dem stor intern betydelse.⁹ Mötet föregicks av festligheter och andra aktiviteter; detta redan innan deltagarna ens nått Sveriges gränser, så i Bryssel, Hamburg och Köpenhamn. Väl på svensk mark väntade middag i Malmö, och både

Journalistkongressen.

I.

På festen.

Vänd!

SÖNDAGS-NISSE.

II.

På redaktionen.

Tonvikten låg utan tvivel på de uppmärksammade festerna.
Ur *Söndags-Nisse*, vol. 7, 4/7 1897.

Göteborgs och Trollhättans sevärdheter beskådades; den obligatoriska festen där stod Bergslagsbanan för. Deltagarna välkomnades sedan av en ceremoni på Centralstationen i Stockholm. Under kongressen varvades överläggningarna med fester, visning av Riddarholmskyrkan, Nationalmuseum, en simuppvisning, Stockholmsutställningen, Skansen, turer med ångbåt, galaföreställning på Operan och, det digra programmets clou, Oscar II:s fest på Drottningholm.

Även efter kongressens slut fortsatte de organiserade aktiviteterna. En stor del av ledamöterna deltog i en färd till Uppsala; extratåget ska ha räknat omkring 250 passagerare. Sevärdheter besöktes, rektor tog emot, en studentkör framträdde och landshövdingen bjöd på lunch. Härefter företog merparten av deltagarna organiserade gruppresor i Sverige under ledning av svenska ciceroner. Några for till Visby, några till Jönköping, Göteborg, Dalarna eller Sundsvall. Somliga for ända till Luleå och Gällivare, eller Östersund och Trondheim. Alla dessa resor rymde inslag motsvarande dem i Uppsala, som när Stora Kopparbergs gruvbolag gav en fest i gruvan Allmänna Freden. Och liksom inresan uppmärksammas kom utresan att kantas av diverse festligheter, både i Sverige och utomlands.

Pressen är ett nebulöst begrepp, en omöjlig singularis. Det fanns likafullt en organisation med tämligen erkända anspråk på att företräda svensk press. Publicistklubben bildades 1874 som företrädesvis ett forum för tidningsmän verksamma i Stockholm. Detta kom långsamt att förändras. Genomgripande stadgeändringar i februari 1897 gjorde klubben till en organisation för pressfolk i hela riket. Den formella värden för och organisatören av kongressen var just Publicistklubben, delvis via en särskilt tillsatt kongresskommitté. Det är därför rimligt att se kongressen som ett uttryck för den svenska pressens legitimitetssträvanden (vilket alltså inte utesluter andra perspektiv).¹⁰

Gränserna flöt, men det går att grovt dela upp arrangemangen i dem pressen stod för respektive inbjöds till. Svensk press fick i hård konkurrens och med ambitiös marknadsföring en stor internationell kongress till Stockholm, ordnade finansieringen, organiserade och genomförde den.¹¹ Ett stort antal internationella pressmän kunde tas emot och visas upp för olika publiker; detta bokstavligen då de verkligen träffade olika makthavare och rörde sig i det stockholmska stadsrummet och på andra håll i riket. ”Vi ha bland oss män, som hela världen respekterar”, menade en talare apropå figurer

(Till vänster) Jules Claretie, en av dem som skänkte anseende åt kongressen, presenterades som den som utbringade skålen för Oscar II under festen på Drottningholm. Ur *Ny Illustrerad Tidning*, vol. 33, 3/7 1897. (Till höger) Journalisterna visades upp både livs levande och i pressen runt om i landet. Samma bild återfinns även i till exempel *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* 30/6 1897. Ur *Aftonbladet* 25/6 1897.

som Jules Claretie, direktör för Théâtre Français och ledamot av den franska akademien, Romualdo Bonfadini, den italienske patrioterna och senatoren, och för all del även landets egen friherre A.E. Nordenskiöld, publicistklubbsveteran, kongresskommitténs ordförande och kongressens hederspresident.¹² Många ledamöter var verkliga celebriteter. Och deltagaren i gemen – vars tillhörighet tillkännagavs av den av Carl Larsson ritade blågula emaljerade pensén i rockslaget – representerade, enligt en nära nog samstämmig press, knappast dess fotfolk.

Publicistklubben flaggade och uppmuntrade andra att följa exemplet. Samtidigt manade den tidningsfolk att ansluta på Centralstationen för att välkomna gästerna. Sessionerna hade man lyckats förlägga till Riddarhuset, och på utställningsområdet invigde Publicistklubben sin exposition, vilken senare öppnades för allmänheten. Fester ordnades. Publicistklubben välkomnade på Operakällaren och Stockholmspressen bjöd på middag i Salt-

sjöbaden. Många tidningsmän höll ännu fler tal. Även de resor som sedan företogs runt om i landet stod den svenska pressen för. Dessutom skrev den förstås om allt detta. Bevakningen var intensiv, ökande före, sakta avklingande efteråt, och massiv under ett par veckors tid. Detaljriikedomen var stor. Tal citerades (i original och översättning), stämningar, program, tidpunkter, lokaler, namn (personers likaväl som ångbåtars) rapporterades, anekdoter berättades, historiska bakgrunder tecknades. Flera tidningar dubblade emellanåt sina artiklar på franska, ibland också på tyska och engelska. Andra, till exempel *Svenska Dagbladet*, gav varje dag ut ett extrabladd på världsspråken. När sedan gästerna började fylla sina hemländers tidningar med skildringar från kongressen, återgavs, refererades eller omtalades sedan dessa i stor omfattning i de svenska avisorna. Endast stickprov har gjorts i svensk landsortspress, men en notis från *Nerikes Allehanda* illustrerar den uppmärksamhet kongressen ägnades av den svenska pressen. Under rubriken "Journalistkongressen" lästes: Extratåget från Göteborg "passerade i går morse vid half femtiden Halsberg."¹³

Söndags-Nisse välkomnar de namnkunniga deltagarna.

Ur *Söndags-Nisse*, vol. 7, 27/6 1897.

Leve konungen – och allt annat svenskt!

Också andra än den svenska pressen insåg nyttan av att hundratals utländska journalister skulle komma till Stockholm. Av ett föredrag på Publicistklubben framgick att Oscar II deltog i det diplomatiska spel som föregick utnämningen av Stockholm. Han lovade bland annat – vilket ”*konfidentiellt*” meddelades klubbens ledamöter – en fest på Drottningholm, men inte för någon annan kongress; detta i en tid då kongresserna duggade tätt, särskilt i anslutning till de stora utställningarna. Kungen kom även att hedra mötet med sin närvaro vid invigningen liksom vid galaföreställningen på Operan. Det officiella Sverige bidrog också på andra sätt, både till att få kongressen till Stockholm och sedan genomföra den. Även kronprinsen liksom regeringen och ”andra landets mest representativa män” övervarade invigningen, och Kungl. Maj:t hade därtill beviljat journalistkongresskommittén 10 000 kronor i understöd.¹⁴

Även Stockholms stad bidrog, främst med en stor fest i Berzelii park och på Berns salonger, och dess makthavare deltog också i andra aktiviteter. Den tredje stora sponsorn – låt vara att de förstås flyter samman – jämte staten och Stockholms stad var Utställningen. Också den ställde upp med 10 000 kronor – med villkoret att kongressen inte förlades senare än juni månad, uppenbarligen av marknadsföringsskäl.¹⁵ Den bjöd även på middag på Hasselbacken, fest och underhållning i Gamla Stockholm samt visning av utställningsområdet. Den stora katalogen trycktes i en ny upplaga. Utställningen sörjde överhuvudtaget väl för att underlätta inte bara kongressdeltagarnas utan även alla andra journalisters arbete. På området fanns en särskild paviljong för pressen – som alltså inte var en utställning i vanlig bemärkelse utan istället tillhandahöll service åt journalister. Där, centralt placerat nära Industrihallen, fanns svenska och utländska tidningar, telefoner, skrivmaskiner, läsrum, dusch och dylika faciliteter. Utställningen hade dessutom en särskild presskommisarie, vars uppgift var att sköta kontakterna med pressen och underlätta dess arbete. Och redan den 14 maj hade utställningens generalkommisarie bjudit svenska och utländska tidningsmän på middag.¹⁶

På olika sätt möjliggjordes, understöddes och formades alltså kongressen av olika intressenter. Inte minst gäller det de resor som sedan gjordes runt om i landet; Svenska Turistföreningen drog sitt strå till stacken genom att tillhandahålla broschyrer och kartor.¹⁷ Logiken var likartad, men tydligast

blir inslaget av egenreklam när det kommer till enskilda företagare. Så meddelades att snickaren E.J. Wahlström bidragit med en ordförande-klubba i mahogny och masurbjörk och att Firma Numa Peterson skänkt ett stort porträtt ”i färger” av kungen till Pressens paviljong. Å andra sidan bidrog en del giganter mer eller mindre anonymt. Gustaf de Laval's generösa bidrag om 5 000 kronor var till exempel inget som trumpetades ut. de Laval ingick emellertid även i utställningsorganisationen, och att utlänningarna skulle ha missat hans ångturbiner – de fanns i såväl Maskinhallen som en särskild paviljong, effektfullt upplyst av kulörta glödlampor – förefaller osannolikt.¹⁸ Att de skulle ha missat utställningen i stort, eller dess generösa mottagande av dem, är givetvis uteslutet.

Kongressen fungerade som marknadsföring av svensk kultur, turism, handel och industri liksom för den svenska monarkin och Oscar II:s person. Exponeringen var flerfaldig. Bokstavligen och i tidningstext skakades hand med pressen. Pressen tackade, uttryckligen och genom artiklar av alla handa slag. Redan då journalisterna festade i Malmö sände de den jubilerande kungen ett telegram som återgavs i tidningarna. På det spåret fortsatte det. Hans inträde på Riddarhuset belönades med högljudda leverop. Kongressens president, österrikaren Wilhelm Singer, utropade ett leve för regenten. Och efter monarkens tal hördes återigen en ”öronbedövande bifallsstorm!” Något ljummare *Social-Demokraten* beskrev ”den artiga öfverdriften” som likafullt en ”enastående hänvändelse från en sådan församling”. Malmöbaserade *Arbetet* rapporterade sakligt om dånande applåder, hurrarop och jubel. På Operan ska, enligt *Dagens Nyheter*, kungen ha mötts av ett minutlångt jubel, ett ”uttryck för hänryckning och hyllning”. Och aftonen avrundades som den inletts, med fanfarer, kungssång och journalisternas begeistrade hyllning av rikets monark. När sedan den kungliga tillika kraftiga och tydliga stämman gjorde sig hörd på Drottningholm, avbröts den ideligen av pressens applåder och bravorop, och kongressens president sekunderade ånyo: ”Lefve konungen!”¹⁹

På liknande sätt hälsades övriga värddar. Därtill höll man tal. Singer tackade myndigheterna, staden och utställningen för det varma mottagandet. Vid middagarna tackades förstås respektive värd. Men man inte bara tackade utan man utgöt sig i mängder av lovprisningar över allt tänkbart svenskt. Klimax var Stockholmspressens middag i Saltsjöbaden. *Dagens Nyheter's* referent uppskattade antalet tal till makalösa 50, och förklarade:

”Under dessa dagar hade så mycken hänförelse för Sverge, svenskarne, Stockholm, svensk natur, svenska sommarnätter och allt möjligt annat svenskt magasinrats, att den kräfvde ett uttryck.” Landet lämnades sedan följdenligt – ett av avskedstelegrammen avslutades så här: ”Lefve Sverge och dess folk. Hurra!”²⁰

Härmed var det inte slut. Ciceronen som följt med till Trondheim försäkrade hur nöjda gästerna var. ”Och att de korrespondera flitigt, kan jag bestämt intyga.” Småningom inflöt i utländsk press rapporter från Sverige. Dessa gick sedan i retur, en trafik som började under kongressen och pågick en god tid efteråt. Säkert gjordes urval, men ska man tro helsingforsbase-
rade *Hufvudstadsbladet* flög nu Sveriges lov ”öfver hela verlden, och om uppoffringarna varit stora, så blir lönen förvisso icke liten. Och välförtjent är Sverges pris, derom är då kongressen ense!” *Norddeutsche Zeitung* intygade att Sverige skördade ”rik lön för sin gästvänskap”. Ofta underströks omfattningen av den utländska rapporteringen. Det som verkligen citerades eller refererades i de svenska tidningarna – under en rubrik i stil med ”Journalistkongressen inför utlandet” – handlade i mindre mån om kongressen. Istället dvaldes skribenterna bland allt möjligt svenskt, från krogliv och kvinnfolk till, förstås, den jubilerande monarken och utställningen. ”*Verldsutställningen i Bruxelles, som jag nyss sett, kan på intet sätt mäta sig med Stockholmsutställningen*”, meddelade så redaktör Jeppesen BorgbjËrg från danska *Socialdemokraten* i kursiv *Dagens Nyheters* läsare.²¹

Även kongresskommittén tackade förstås. Den sjätte juli samlades den på Hasselbacken och höll tal och utbringade skålar för kongressens tillskyndare. Dagen därpå uppvaktade en deputation kungen. Ytterligare några dagar senare inflöt i flera tidningar en skrivelse, vari kommittén och Publicistklubben noterade att kongressen, jämte dess interna uppgift, haft en enorm betydelse för omvärldens kännedom om Sverige. Man hade därför ”dubbel anledning” att till alla de korporationer, institutioner, myndigheter och privatpersoner som gynnat den rikta ”hela den svenska pressens varmaste tacksägelser”.²²

Ömsesidighet och gemensamma intressen

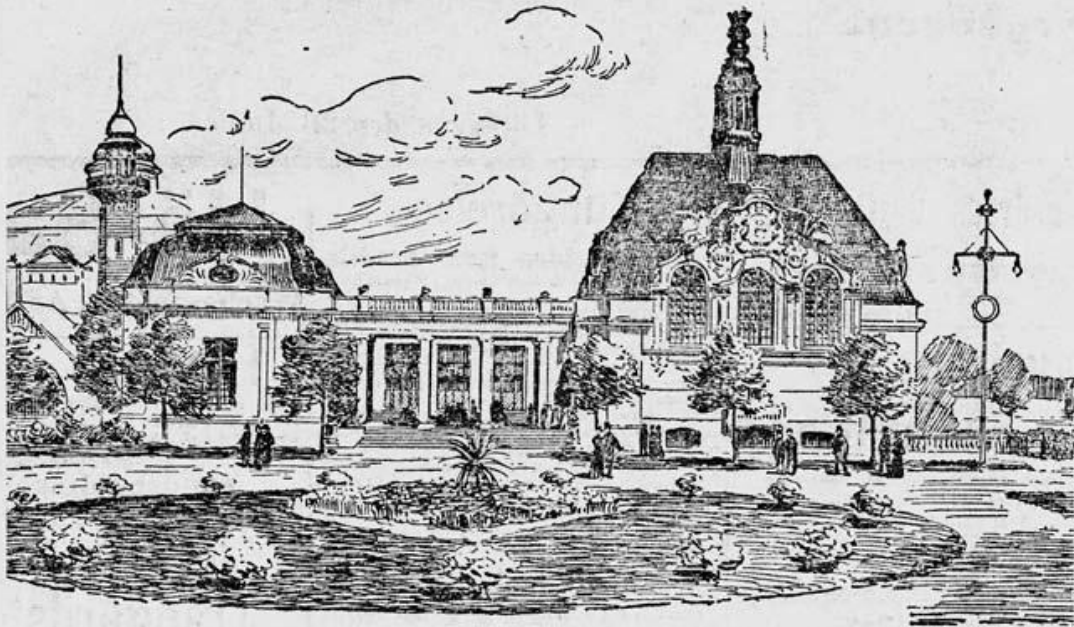
Nyttan var således ömsesidig. Pressen använde öppet utsikterna om publicitet som ett argument för att legitimera en satsning på kongressen. Apro-

på att statsmakterna skjutit till 10 000 kronor konstaterade *Social-Demokraten*: ”Ur synpunkten att hela kongressen är en afsevärd reklam för vårt relativt obekanta land ute i Europa äro nog dessa penningar ganska förståndigt använda.” Omvänt höll *Nya Dagligt Allehanda* för en självklarhet att Oscar II:s popularitet i hela den bildade världen i förening med årets regeringsjubileum utgjort ett av de viktigare motiven till valet av just Stockholm. Andra, som *Nerikes Allehanda*, räknade istället utställningen som den uppenbara magnet vilken dragit kongressen till sig.²³

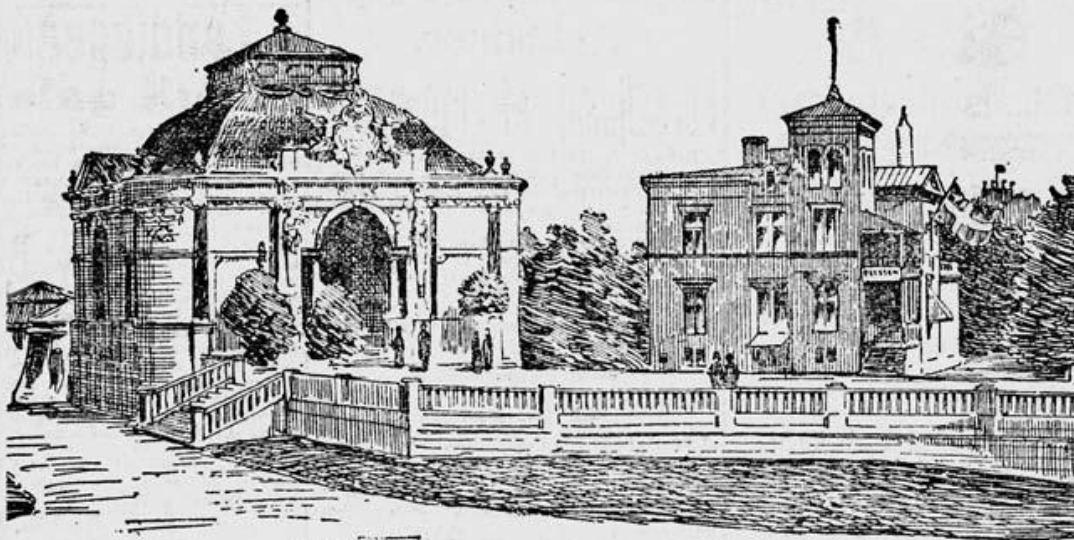
Tjänster och gentjänster, fjäsk och smicker och åtföljande belöningar. Men förhållandet får inte reduceras endast till detta. Intressena upplevdes även som gemensamma. Att befordra svensk handel och industri, kultur och turism sågs vanligen inom pressen som en självklar uppgift. *Pressen* hade, som det ju hette i ett offentligt tack, *dubbel* anledning att tacka för det stöd den fått. Nationalismen var, trots allt tal om internationalism och allmän fred, självklar. Kongresspresident Singer, som ordat om framtida ”sociala strider” och talat om pressen som en armé – av *Social-Demokraten* tolkat som ”den *internationella socialdemokratin*” – kunde å andra sidan utbrista: ”Lycklig den press, som tjenar ett sådant välsignadt land!” Den svenska pressens ”patriotiska hållning”, som så oklanderligt förenade ”den borgerliga frihetens grundsatser med den äkta germaniska troheten mot furstehuset”, apostroferades av en annan gäst. Och i den inhemska marknadsföringen anfördes ofta ”den stora vigten ur fosterländsk synpunkt”, och dessutom beslöt man att inbjuda utländska journalister vid samma tidpunkt även om kongressen skulle gå till någon annan nation.²⁴ Idén om pressen som en aktiv kraft i ett nationellt projekt var seglivad. Publicistklubbens stora utställning ”Den svenska pressen 300 år” ett halvsekel senare, 1945, framställde några av pressens huvuduppgifter så här: ”Pressen vill med blanka vapen kämpa för svenska politiska ideal” och ”Pressen vill främja industri och handel till fromma för höjd levnadsstandard.” Överhuvudtaget iscensattes 1945 en medmakt snarare än en motmakt.²⁵ Därvidlag var mycket sig likt.

Men att hemfalla åt en linjär, evolutionär historieskrivning, att tillskriva förhållandena tidens självklarheter, och säga att pressen ännu inte hunnit längre i sin utveckling och därför inte gärna kunde ha förhållit sig annorlunda vore både en grov förenkling och ett väl begränsat perspektiv. Dels fanns inom pressen en kritisk diskussion kring dessa förhållningssätt, dels

Bilder från utställningen.

Stockholms stads paviljong.

Kungliga paviljongen och Pressens paviljong.

Med gemensamma intressen. Ur *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* 26/6 1897.

framställde sig pressen också som något helt annat än en ödmjukt tjänande medmakt. (Det kan också noteras att pressens förhållande till statsmakten vid tidigare tillfällen i historien – till exempel under 1830- och 40-talen – i stora stycken verkligen präglats av en betydligt mer kritisk hållning.)

Stockholmsutställningen diskuterades i Publicistklubben hösten 1896. Det framhölls att pressens och utställningens intressen inte alltid sammanföll. Där fanns ju även en granskande uppgift. Politiske fribytaren Georg Lundström ("Jörgen") menade att pressen inte fick inta en "tjänareställning" utan i första rummet måste vara en "kontrollant". Presskommissariet och pressavdelningen "portionerar ut både sanning och osanning", menade Lundström, som ville att pressen helt enkelt "förklarar utställningen krig". Den måste behandlas "hårt, hårt, skoningslöst", och dess presskommisarie fockas. Notabelt nog gällde det nu "att hålla uppe den svenska pressens anseende inför utlandet". Lundström var en dokumenterat udda röst. Några försvarade ordningen: Det var ju inte konstigt att utställningens avlönade kommissarie gick utställningens ärenden. Men alla instämde, om inte i enskildheterna, så i alla fall i den principiella problematiken. Johan Björklund, *Nya Dagligt Allehandas* huvudredaktör och utgivare tillika en av Publicistklubbens stiftare, sammanfattade problemet: Risken var stor att pressen invaggat sig i föreställningen att den redan gjort nog och därför varit mindre observant och alltför försiktig i kritiken.²⁶ Hjalmar Branting – som tydligast biföll den i flera avseenden politiske antipoden Lundström – vidgade perspektivet apropå kongressen i en ledare i *Social-Demokraten*. Måtte nu vår gästfrihet, bönade Branting, inte dölja alla missförhållanden! Men, tillade han, om gästerna verkligen var "de tidningsmän vi hoppats få se här skola de nog utan pekpinne förstå, att här fins mycket af skuggsidor, af fattigdom och lidande, af ofrihet och försoffning". Han önskade dem således välkomna hit, men inte som "reklam-makare".²⁷

Visst förekom kritik av utställningen, men Lundströms och Brantings förhoppningar kom i allt väsentligt på skam. *Nerikes Allehanda* skrev ganska träffande (och belysande för pressens attityd) att något "klander öfver utställningen icke, efter hvad hittills sports, höjts annorstädes än i ett par hänsynslösa norska vänsterblad och af en halftokig dansk litteraturfjant". Men även Lundströms och Brantings hållningar kan nyanseras. Lundströms motiv var mindre ädla än de först kan verka. Ty främst störde honom att presskommissariets uppgift strängt taget bestod i att omvandla annonser

till nyheter och sålunda beröva pressen inkomster. I hans tidning *Figaro* gick utställningen under namnet ”Tjufannonserings-utställningen”. Hos Branting – som för övrigt avstyrat en stor strejk lagom till utställningens start – kan, ju längre kongressen led, utläsas en allt välvilligare attityd. På invigningen hade utrikesministern sagt att i Sverige följde alla pressens verksamhet med sympati och aktning. Brantings blad kommenterade med ett ”Hm!”, och referenten tillhörde dem som höll sig ”lugna i den allmänna entusiasmen”. Sedan mjuknade tidningen alltmer. Kungens tal några dagar senare var bland de bästa han någonsin hållit. Och om tidningen i början varit ganska knapp vad gällde festerna, gavs en nog så livfull bild av både Drottningholmsfesten och resan därifrån. Så noterades ett brinnande kungligt monogram, ”synnerligen effektivt ordnat”. Och kongressen framställdes i efterhand av *Social-Demokraten*, trots att gästerna näppeligen ägnat sig åt att bekantgöra svenska sociala missförhållanden, som en avgjord succé. Utställningen, liksom kongressen, fungerade som passiviserande förförelse inte bara av hotfulla massor – även pressen förfördes.²⁸

Likafullt, för Branting, Lundström och övriga svenska tidningsmän existerade uppenbarligen pressideal andra än dem som manifesterades i praktiken, ideal som de i princip godtog (och som både förr och senare framställdes som pressens centrala). Om spänningarna mellan ideal och praktik vittnar även kongresskommitténs allra sista möte då det beslöts att protokollen, kassaboken och verifikationerna skulle förseglas och hållas i tryggt förvar.²⁹ Diskrepanserna blir än tydligare då det nu blir fråga om hur pressen verkligen framställde sig själv, vad den påstod sig vara, snarare än vad den faktiskt var. Det ska i sin tur ställas mot vad den faktiskt erkändes som av kungen och andra – och vad pressen sedan gjorde av dessa erkännanden.

Den tredje statsmakten tolkar och tillskriver

Redan att förhandlingarna ägde rum i Riddarhuset, liksom omfattningen av såväl rapporteringen som hela arrangemanget, säger något om vilken betydelse pressen ville tillmäta sig själv. Hur denna betydelseladdning mer konkret åstadkoms ska behandlas här. Vad som först förtjänar utrymme är emellertid hur pressen motiverade all denna uppståndelse. Varför skulle pressen överhuvudtaget ägnas en sådan uppmärksamhet?

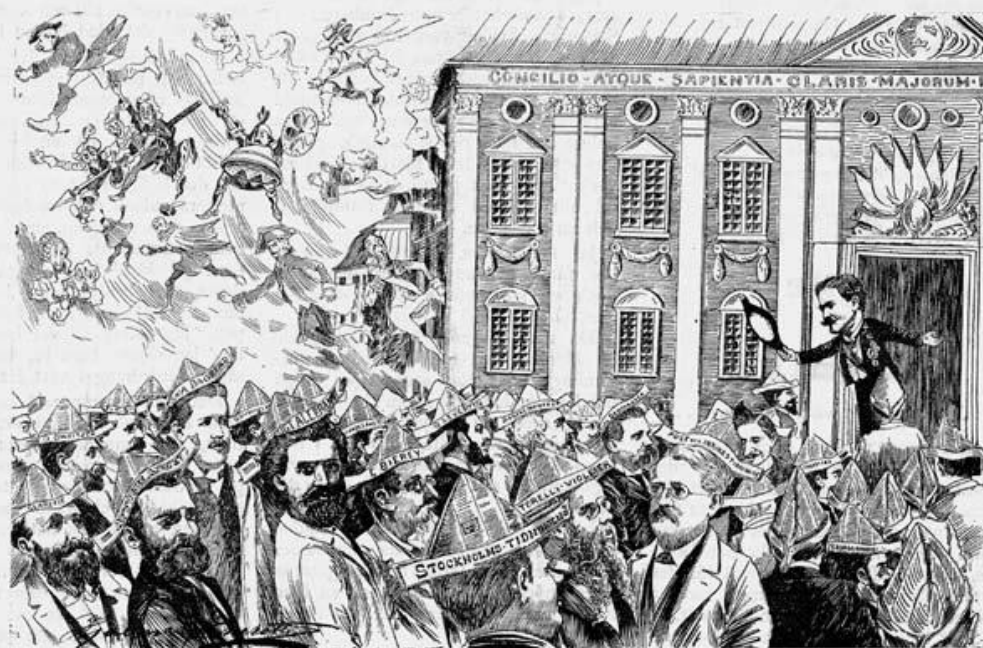
Den oftast brukade metaforen för pressen var tveklöst *den tredje statsmakten*. Ofta nämndes som kontrast den första, det vill som regel säga kungamakten. Makten följdes av ett ofta påtalat ansvar. Det framhölls också att pressen inte endast återgav utan fastmer framkallade, ledde och bestämde samhällsutvecklingen. Pressen framställdes som en motor för Framsteget. Detta föddes i den fredliga tävlan mellan nationerna, och i denna tävlan spelade pressen en allt viktigare roll. Å andra sidan var pressen ett verksamt medel för att åstadkomma, med en gästande fransmans ord, en ”patriotisme européenne”. Pressen kunde bli, drömde en annan, ”en frihetens, rättvisans och solidaritetens armé”, beredd till strid för ”den allmänna freden”. En mäktig makt för framsteg och fred var, om man i få ord ska beskriva, vad som sammanträdde i Stockholm 1897. Eller som Trögelin i *Söndags-Nisse* sammanfattade i ett av sina tal: ”La paix universelle. Civilisation. Exposition. Ebensoviel. Warum nicht? Vive la presse! Eljen! Skål!!! Hurrah!!!!”³⁰ För att fånga den gott och väl halvsekelgamla föreställningen om pressen som ett organ för den allmänna opinionen får man däremot använda finmaskigare nät. *Nya Dagligt Allehanda* kunde visserligen omtala pressen i sådana termer och koppla den till ”den mäktiga demokratiseringsprocess” som pågick – och uppfattade samtidigt kongressen som ”en direkt hyllningsgärd åt den frejdade skriftställaren på tronen”. Och vanligare var att, som *Svenska Dagbladet*, omtala journalisterna som dem som ”skapa opinionen öfverallt i världen”.³¹

Pengar och middagar var ett slags erkännande av pressen – och därigenom av dess anspråk. Men vad var det kungen, utställningsmänniskorna och andra verkligen apostroferade pressen som? Erkännsam var man, och i mycket instämmande. Stockholms överståthållare talade om ”ädla tankars arbetare, modiga kämpar mot villfarelser och fördomar”. Utställningens styrelse tackade vid sin middag för att gästerna – ”för några ögonblick”! – lämnat sina ”viktiga och allvarliga öfverläggningar”. Ungefär där låg tonläget. Särskilt intressant är att närmare skärskåda monarkens så uppmärksammade tal på Drottningholm. Visst var han positiv, rentav fjäskande. Men talet var också fyllt med reservationer och relativiseringar. ”Bland” den nya tidens institutioner intog pressen ”en af de mest framskjutna platserna”; ”så länge” den tog sitt ansvar skulle den hållas som ”en stor välgärning”. I Sverige var dess frihet nästan obegränsad, hette det vidare självberömmande; detta för att den svenska pressen alltid förstått att ”förena

Den första statsmakten erkänner den tredje – så framställde pressen det högtidliga öppnandet. Ur *Pressen*, nr 2, 1898 (festupplaga).

När "tredje statsmakten" tog säte och stämma på riddarhuset.

Douglas: «I konungens och svenska folkets namn hälsar jag er, pressens män, välkomna!»

Symboliskt maktskifte. Notera hur ädlingarnas andar flyr från Riddarhuset!
Ur *Nya Nisse*, vol. 7, 3/7 1897.

vördnaden för laglighet och lojalitet” med landets urgamla kärlek till frihet och oberoende.³²

Erkännande och uppskattande, således, men knappast i närheten av de lovord pressens män ägnade allt svenskt eller sig själva. Dessutom och kanske viktigare var vokabulären en annan. Majestätet talade förvisso inte om någon tredje statsmakt. Men för all del, utomståendes tilltal kunde emellanåt vara riktigt entusiastiska. Professor Oscar Montelius talade vid kongressens besök i Uppsala till ”den yngsta av alla makter”. Uttrycket ”den tredje statsmakten” begagnade han däremot inte, och det ska väl också sägas att även om Montelius här uppträdde som arkeologiprofessor och representant för det lärda Uppsala, var han också ledamot av Publicistklubben – våren 1887 rentav dess ordförande.³³

Symboliska erkännanden förekom. Men vad som verkligen yttrades ska alltså ges sina rätta proportioner, och det ska nu också ställas mot vad pressen sedan gjorde med dessa utsagor. Vilken betydelse tillskrevs olika publikers reaktioner? Vilken betydelse gavs kongressen? Redan att kungen närvarade vid öppningsceremonin kallades på *Dagens Nyheter*s förstasida ”den svenska konungamaktens erkännande”. Jämfört med den hyllning pressen ägnade kungamakten var kungens, kronprinsens och ministärens deltagande ”ett än betydelsefullare och mer principiellt erkännande af den makt i samhället som pressen numera representerar”. Tillfället var, fick läsarna också veta, historiskt. ”Knappast kunde konung Oscars farfader, dynastiens grundläggare, på sin tid ana, att redan hans sonson skulle komma att infinna sig vid en internationell tidningsmannakongress i Sverges riddarhus för att högtidligt visa den sin respekt.” Man hade med andra ord bevittnat något ”signifikativt och symboliskt”.³⁴

Social-Demokraten intygade att till och med luttrade franska republikaner och socialister var tillfredsställda med kungens Drottningholmstal. När sedan de utländska journalisternas intryck började strömma tillbaka till Sverige fick publiken av *Politiken* veta att Oscar II ”brutit med gammal fördom och behandlat pressen som en stormakt”. Enligt *Echo de Paris* ”förhäriligade” den svenske regenten pressen, och *Vossische Zeitung* omtalade honom som ”en upplyst och verkligt modern furste” som förstått pressens makt och betydelse. Överhuvudtaget tillskrevs hela kongressen en historisk betydelse. När så festen i Gamla Stockholm avrundades utbröt journalisterna i en entusiastisk hyllning, som *Vort Land* tolkade som Stockholms

”första stora succès”. ”Det var en triumffärd”, menade *Gazette de Lausanne*: ”På sin resa genom Europa har den tredje statsmakten öfver allt blifvit firad och hyllad som konungars och kejsares like. Ett tidens tecken! För trettio år sedan skulle något dylikt icke ha varit möjligt.” Kongressen utgjorde, fyllde parisiska *Figaro* på, ”ett af de vackraste bladen i journalismens historia”.³⁵

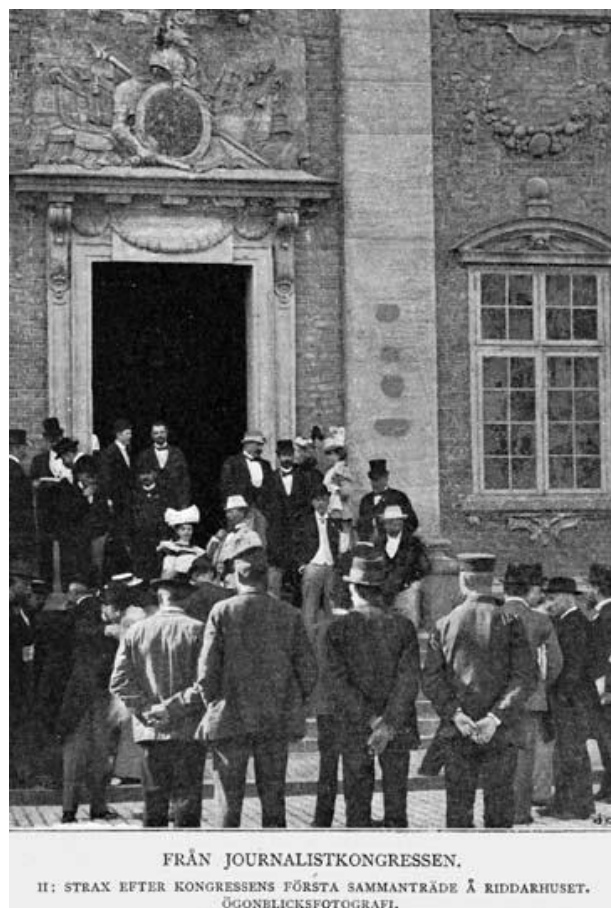
Att tolka kungens bemötande av kongressen *som* ett erkännande, är inte samma sak som när samtida, inblandade aktörer menade att det *faktiskt var* ett. Det stod i tidningen att kungen erkänt pressen som en stormakt. Det stod att majestätet förhärligat den. Och om kongressen kallades symbolisk och signifikativ så – *var* den det. Påståendet var självbekräftande. Vilken annan institution skulle annars sköta nyhetsvärderingen? Något av stor vikt, gjorde pressen klart, hade verkligen hänt. Dessa till fakta förklädda tolkningar kom även kungen, regeringen och andra makthavare till del, men inte minst presenterades de för den tidningsläsande allmänheten. Denna var emellertid ingalunda endast en passiv mottagare av kongressen utan spelade tvärtom en mycket aktiv roll. Det är således påkallat att se närmare på hur den stora publiken enrollerades, hur den fungerade som en resurs för legitimitetssträvandena.

Den här studien bygger främst på tidningstext. Det är likväl möjligt, som i det föregående, att någorlunda frilägga vad som faktiskt hände, vad som verkligen uttrycktes respektive hur detta i sin tur beskrevs och tillskrevs betydelse. Angående publiken på gator och torg är källäget dock ett annat. Hur många människor hade egentligen aktivt sökt sig till Riddarhuset för att hylla journalisterna? Hur högt hurrade de? Och liksom gränserna flöt i fråga om andra aktiviteter, är det även här svårt att avgöra i vilken utsträckning publiken tog regi. Somligt som av pressen registrerades som spontana uttryck, kan mycket väl ha härrört från den själv. (bild 9)

Inledningsvis berördes hur en kumulativ effekt skrevs fram i tidningarna, vilken sannolikt motsvarade faktiska förhållanden; publiker drar helt enkelt publik. Överdrifter förekom förstås. Att det flaggades och att människor betraktade följet av pressfolk är dock klart, och under alla omständigheter var beskrivningar i tidningarna av publiken och dess anstalter mycket vanliga. Här ett axplock ur *Dagens Nyheter*: ”En massa menniskor” anslöt vid avresan från Malmö, ”en talrik folkskara” samlades utanför Riddarhuset, och läktaren ”var fullsatt till sista plats”. När Stockholms stad höll fest

omgavs tillställningen av ”täta led af skådelystna, hvilka för öfrigt troget höllo ut hela qvällen, nöjda med att, som man säger, glädja sig åt smällen”. Även på insidan fanns förstås en publik: ”af Stockholms representativa personligheter hade ett mycket stort antal infunnit sig. De högsta embetsmannakretsarne, bankverlden, handel och industri, litteratur och konst, en stor mängd stadsfullmäktige – allt var representeradt!” Minst 800 personer var där. ”Genom täta häckar af utställningsbesökande” tog sig journalisterna dagen därpå mot festen i Gamla Stockholm, ”der redan ett tusental gäster väntade.” Och på Skansen, där det ju annars alltid var lite ödsligt hur mycket folk som än var där, ”var det svart öfver allt”. ”Man och qvinna ur huse, vetgirigt betraktande”, väntade sedan i Uppsala.³⁶

Till det som bokfördes som spontana hyllningsgester hörde även den ”Journalistmarsch” som genom talrika annonser nådde marknaden under

Publiken spelade en aktiv roll och var en viktig resurs i legitimitetssträvandena. Ur *Ny Illustrerad Tidning*, vol. 33, 3/7 1897.

Kongressen medierades på många sätt. Här förenades text, ljud och bild i något som i recensioner framställdes som en spontan hyllningsgård. Omslag till nothäftet med Hildur Broströms *Journalist-Marsch* (Stockholm, 1897).

kongressen och som i *Nya Dagligt Allehanda* under rubriken ”En vacker hyllning till journalistkongressen” recenserades så här: ”Med kraft i det musikaliska uttrycket förenar detta verk en rytmisk liflighet och rörlighet, hvarmed komponisten förmodligen afsett att gifva ett intryck af våra dagars journalistiska arbeten.” Omslaget, upplystes det, pryddes av ”journalistiska emblem”.³⁷ Oavsett om det handlade om ett beställningsarbete, privat ekonomisk spekulation eller något som sprang ur djupet av kompositören Hildur Broströms själ, ägnades dylikt stor uppmärksamhet.

Kongressen fick legitimitet genom en publik med hög status; detta i såväl socialt (kungligheter) som professionellt hänseende (respekterade journalister). Även den folkliga entusiasmen och publikens blotta storlek fungerade legitimitetsskapande. Också här handlade det om ömsesidighet och gemensamma intressen. Utländska rapporter lovsjög också det svenska folket, och i Sverige var, som en talare menade, utan tvivel ”det gamla ordspråket besannadt: ’Hvarje folk har den press det förtjenar’”. Som det föregående tangerat och tidigare forskning visat bidrog pressen aktivt till etableringen av en nationell kulturgemenskap, till skapandet av Nationen. Poängen här är också den omvända: Nationen, den kulturella gemenskapen, landets folk utgjorde en viktig resurs för legitimitetsanspråken.³⁸

Den vidare historien

Samstämmigheten, inom pressen och mellan pressen och andra intressenter, var påfallande. Kritik av utställningen stack verkligen ut och accentuerade snarast samförståndet. Detta har diskuterats i termer av både ömsesidighet och verkligt gemensamma intressen, och behöver inte nyanseras. Däremot kan det ges relief. Undantagsvis registrerades en viss distans. Kungens mer oförblommerade politiska utspel kan tjäna som exempel. Oscar II hade insett att han befann sig inför världspressen och att denna ofta sysselsatte sig med de svensk-norska förhållandena, kunde det heta, ”och att det därför gälde att begagna sig af situationen”. På Drottningholm passade han till exempel på att i ett enskilt samtal höja rösten så att även alla kringstående fick klart för sig de ömsesidigt varma känslor som fanns mellan broderfolken. En annan gång noterades att norrmännen på kongressen bemöttes med ”en hjertlighet, som emellanåt tyckes ha fått en nästan demonstrativ karakter – liksom om man ville begagna sig af detta tillfälle”.

Det tillfälle som omtalades var, som framgått, förvisso ingen tillfällighet. Exempelen härrör också ur utländska blad, danska *Politiken*, tyska *Berliner Lokal-Anzeiger*, respektive norska *Aftenposten*.³⁹ Och de var som sagt undantag.

På samma konto kan två svenska kritiker bokföras, en från vänster, en från höger, Axel Danielsson i *Arbetet* respektive Alfred Hedenstierna (”Sigurd”) i *Smålands-Posten*. I *Arbetet* förmedlade notiser entusiasmen från Stockholm. I resonerande texter var tonen däremot en annan. Överorden från talen och skålarne var, hette det, naiva och skulle snart falla i glömska. Men det gick väl an. Värre var ”den intima beblandelsen med kungliga familjen och annan utställningsgrannlåt”. Utlänningarna kunde knappast klandras, men att svenska tidningsmän gick på bluffen var illa. Till och med *Social-Demokraten*, påpekade man, hade svält kungens tal med hull och hår. Regentens egentliga poäng – hade stockholmpublicisterna verkligen lyssnat? – stavades ju krav på lojalitet och laglydnad, något som ”stamfader Karl Johans sonson *icke* bör så ofta framhålla”.⁴⁰ En stor lögn hade iscensatts.

De utländske journalisterna ha sett ett Sverge, som icke existerar, ett underbart land med en frisinnad kung, en älskvärd öfverklass, som på det ömmaste omhuldar det fria ordets män, och ett folk, som framlefvit sina dagar vid punschbuteljen i den fullständigaste lycka.⁴¹

Även de lokala arrangemangen klandrades i *Arbetet*. Tillställningen i Kungsparken menades vara en publicistmiddag utan svenska publicister. Stadens grosshandlare hade nog råd med kuvertavgiften på tio kronor, men knappast Malmöpressens medarbetare. Och de stackars utlänningarna, hette det dagen därpå, gjorde miner åt det osofistikerade svenska frosseriet. ”Gud skydde deras magar under den fortsatta färden genom vårt fädernesland.”⁴²

Sigurds invändningar var på flera sätt diametralt olika Danielssons (och *Arbetet* reagerade också på dem). De föregrep Verner von Heidenstams berömda ord i *Svenska Dagbladet* om ”det andens tatarfölje från Europas fyra hörn, vilket nyligen trängdes kring matborden i Drottningholms salar”. Det var just gästerna det var fel på, menade Sigurd, och om någon komprometterats var det majestätet, då han ”utfodrade” dem. Propagandavinster erkändes, men det var dags att svenska folket fick veta sanningen om ”gökarna”, som i sina hemländer framlevde under ytterst enkla förhållanden.

Deras ”renlighetsbegrepp samt sätt att begagna sig af ett finare hotellrums bekvämligheter och accessoarer lära ha stått betydligt efter en tjugonde-sjunde klassens svensk handelsresandes”. Det var, till åtminstone två tredjedelar, ett patrask som gästade vårt land, ”hvad man på tidningspråk kallar ’bladnegrer’”. Och tre fjärdedelar av deras läsare skulle aldrig någonsin ha råd att turista i Sverige eller köpa svenska industriprodukter. Vandali-serade hotellrum och älskarinnor hörde också till bilden.⁴³

Det radikala bladet i Malmö och den ökända konservativa rösten från Småland var undantag. *Social-Demokraten* medgav att överdrifter förekommit, försvarade sig dock och hävdade att även kungar skulle behandlas rättvist.⁴⁴ Något stort väsen väckte varken *Arbetet* eller *Smålands-Posten*. Heidenstam, som endast flyktigt klankat på kongressen och mest riktat sig mot den ytliga, ohyfsade och partiska svenska pressen i allmänhet, uppmärksammades desto mer. På något undantag när har inga instämmanden dokumenterats. Betraktad ur Heidenstams perspektiv torde hans attack ha varit kontraproduktiv. Någon egentlig debatt blev det inte, men många fick anledning att tala varmt om pressen, och poängerna var lättvunna. I till exempel *Malmö-Tidningen* redogjordes ganska utförligt för hur inhemska men framför allt gästade celebriteter kunde tänkas reagera över påhoppet, i synnerhet som det skett i just *Svenska Dagbladet* som under kongressen varit så översättningsvillig. Hur vore det, frågade skribenten, att översätta även herr von Heidenstams diatrib?⁴⁵

Intern kritik utöver Heidenstams förekom. Så sågs kring sekelskiftet en ökande mängd romaner med motiv ur tidningsvärlden. Dessa vittnade ofta om maktfullkomliga och av ekonomiska hänsyn styrda redaktörer. Huvudpersoner var de skrivande medarbetarna. Hunsade och supande stod dessa likafullt för det goda i pressen. Denna i grund och botten romantiserande litteratur ska läggas till meningsproduktionen kring den svenska pressen vid sekelskiftet 1900. Den spänning mellan bohemisk murvel och oförvitlig riddare som alltjämt ryms i den journalistiska självbilden tog sig då publika uttryck av betydande omfattning. Dessa romaner speglar därtill en begreppshistorisk förändring, som med symbolisk överdrift kan tillskrivas kongressen.⁴⁶ Begreppet journalist slog nu igenom på allvar. Under kongressen vacklade språkbruket men det drog i en bestämd riktning. Hundratals gästade journalister – att kalla utlänningar så hade länge varit oproblematiskt – satte sina spår också i språket.

Jämte en organiserad, kollektiv iscensättning fanns med andra ord även andra former av legitimitetsskapande meningsproduktion. Otto Sylwans *Svenska pressens historia till statshvälfningen 1772 från 1896* – ”vår första på samma gång fullt vetenskapliga och populärt hållna svenska presshistoria”, som det hette i en årskrönika – kan också noteras i sammanhanget.⁴⁷ Så skilda ting som ångbåtsfärder, akademiska specimen och kittlande skandalromaner kan emellertid i väsentliga avseenden dra åt samma håll. De publika legitimitetssträvandena antog åren kring 1900 väsentligt större proportioner jämfört med tidigare. Detta är delvis kopplat till att pressen organiserat sig på allvar vid denna tid, först genom Publicistklubben 1874 (men som blev riksomfattande egentligen först 1897) och sedan genom Svenska Tidningsutgivareföreningen 1898 och Svenska Journalistföreningen 1901.⁴⁸ Dessa organisationer ägnade sig åt utåtriktade verksamheter av en rad olika slag. Den internationella kongressen sommaren 1897 – betraktad som en iscensättning av pressen – var alltså ingen isolerad företeelse. Det finns likväl fog för att även i efterhand tillskriva kongressen och året 1897 en viss symbolisk status. Den tidningsexposition som nämnts ovan kom att följas av andra och ambitiösare; de publika festerna blev härefter legio; och de mer interna sammankomsterna förändrades. ”Alltsedan 1897”, noterade Valfrid Spångberg i sin historik, har ”de vanliga årsfesterna, som dittills varit slutna samkväm för klubbens medlemmar, haft en mera representativ karaktär.”⁴⁹

Avslutning

”Man kan”, som en solitär uttryckte det, ”dricka pressens skål tills man blir full, men när festen är öfver, återfaller man af sig själf i de gamla svordomarne.”⁵⁰ Spriten flödade och fyllde nog på den övriga berusningen. Entusiasmen låter sig förstås delvis förklara med en offentlig kultur olik (nåja) vår egen. Å andra sidan kunde Stockholmsutställningen betraktas som en mycket speciell händelse då nationella värden stod på spel och gängse publicistiska regler därför sattes på undantag. Omständigheterna bjöd, kunde det hävdas, att pressen lierade sig med andra makter. När larmet väl lagt sig och pressen stärkt sin position, öppnade den återigen sin granskande blick.

En viss sådan effekt verkar trolig, däremot inte en sådan medveten strategi; detta mot bakgrund av den vidare historien, och överhuvudtaget mot bakgrund av den påfallande ömsesidigheten och samstämmigheten. En

sådan apologetisk tolkning tenderar därtill att förenkla väl långt – kungamakten blir en entydig konservativ bromskloss, kapitalet saknar intresse för det allmänna bästa och pressen tilldelas rollen som opartisk granskare, varken mer eller mindre. Unika omständigheter – en utställning, en olympiad, ett världskrig – kan lika gärna förstärka och synliggöra vad som finns där hela tiden.⁵¹ Dessutom kan man mer allmänt fråga sig när historiens normalperioder egentligen infaller. Var det möjligen 1907? Då uppmärksammade strax efter monarkens frånfälle till exempel *Svenska Dagbladet* i text och bild kungens betydelse för kongressen och för den fria pressen överhuvudtaget.⁵² Eller var det 1924, när Publicistklubben firade 50 år och gav ut en historik? Skildringen där av kongressen skiljer sig inte på något avgörande sätt från dem som cirkulerade trettioåret år tidigare; av fem illustrationer föreställer betecknande nog en Oscar II.

Oscar II, ett viktigt medium vid kongressen 1897 – så även tio år efteråt. Ännu i Publicistklubbens jubileumsskrift 1924 användes den gamle kungen för att förmedla klubbens strävanden. Hans roll i och för berättelserna om pressens väg mot status och anseende har sedan dess reducerats väsentligt.

Ur *Svenska Dagbladet* 16/12 1907.

I ett längre perspektiv måste de personella banden och nätverken uppmärksammas. Det kunde ha gjorts redan här. Några vattentäta skott mellan de så samstämda intressenterna fanns inte. Flera personer var till exempel ledamöter av både journalistkongresskommittén och utställningens pressutskott. Mauritz Rubenson, *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidnings* "flygande", ingick i kongresskommittén, bistod presskommisarien att författa utställningsreklam och rapporterade i sin tidning från både utställning och kongress. Eller betrakta kongresskommitténs ordförande friherre A.E. Nordenskiöld! Hans funktion som affischnamn är påtaglig.⁵³ Annars gäller det för många av de här inblandade personerna att mer än en av etiketterna publicist, politiker och industrialist passar.

Kören av officiella tal, spontana utrop, telegram, skålar och massors jubel – och allt detta återspeglat, förstärkt och tolkat i tidningarna – innebar en bekräftelse av pressens uppnådda legitimitet, och kongressen kan ses som en symbolisk brytpunkt i historien om den svenska pressens status. Vad den ägnat sig åt i spalterna före 1897 spelade roll; dess "maktställning är resultatet af en nära 300-årig utveckling", som det hette i *Handelstidningen*.⁵⁴ Men erkännandet kom knappast av sig självt, och i den mån kongressen ska ses som en symbol beror det på att den *gjordes* till en, både i och utanför spalterna. Genom skapandet av denna symbol – via en rad medier och deras publikar – erövrades i någon mån omvärldens föreställningsvärld, och därigenom befästes nya värden. Om utställningen var ett intyg på att den borgerliga industrialisten accepterats i det oscariska samhällets elit, fungerade kongressen på motsvarande sätt för pressen och tidningsmannen.⁵⁵

För att avslutningsvis hådra: För tidningshistorikern handlar året 1897 kanske om *Svenska Dagbladets* berömda kursändring; för presshistorikern ska samma år framför allt förknippas med journalistkongressen, då för första gången pressen, kungamakten och kapitalet på allvar drack varandra till, till ömsesidig båtnad. Bara fyra år senare arrangerades i Stockholm "Pressens vecka".

I fråga om omfattning och storslagenhet kunna dessa festligheter utan motsägelse betecknas som de största, som någonsin gifvits härstädes, och den entusiasm, hvarmed de omfattats, den tillslutning de vunnit från alla klasser har varit något nästan enastående i sitt slag.⁵⁶

För presshistorikern återstår mycket att göra.

Noter

- 1 [Eg.], "Journalistkongressen i Stockholm. (Bref till Sydsv. Dagbl.)", *Sydsvenska Dagbladet* 28/6 1897 (aftonnummer).
- 2 De två turerna: "Utfärden till Saltsjöbaden" och "Festen å Drottningholm", *Dagens Nyheter* 28/6, 29/6 1897. "fylleri [...]": "Journalistkongressen", *Social-Demokraten* 29/6 1897. Till enkla sakuppgifter ges inga referenser utan hänvisas till i synnerhet Stockholmstidningarnas utförliga och lättorienterade rapportering. Många av de tal ur vilka här citeras återgavs i flera tidningar. Jag har för sådana återgivningar hållit mig till en och samma tidning, *Dagens Nyheter*, då så varit möjligt.
- 3 Detta är att ta Kevin G. Barnhurst & John Nerone, *The form of news: A history* (New York & London: The Guilford Press, 2001) ett steg till. De menar att pressforskningen varit alltför fixerad vid innehållet i tidningarna; detta även då den velat frilägga undertexter och maktstrukturer som inte finns explicit i text och bilder. "Readers do not read bits of text and pictures. What they read is *the paper*, the tangible object as a whole." (Ibid., 7.) Och just tidningsformen är "almost sanctified" (ibid., 1), dramatiskt förändrad över tid men stadigt förknippad med ett medborgerligt deltagande, en demokratisk funktion. Jag har tidigare berört legitimerings- och iscensättningsproblematiken, dels i en empirisk studie, "Det goda samhällets tjänare iscensatt: Kring en pressutställning 1945", *Frigörare? Moderna svenska samhällsdrömmar*, red. Martin Kylhammar & Michael Godhe (Stockholm: Carlssons, 2005), dels i ett par mer principiellt hållna introduktioner, "Presspropaganda: Om ett försummat forskningsfält", *Presshistorisk årsbok* 2005, respektive "Ett vanställt och vanställande medium: Om makten över pressen – och över föreställningarna om den", *Det vanställda ordet*, red. Martin Kylhammar & Jean-François Battail (Stockholm: Carlssons, under utgivning).
- 4 En ingång vore förstås den internationella pressen. Men kongressen kunde också studeras utifrån till exempel Oscar II:s legitimitetssträvanden och hur en modern kungaroll växte fram, eller som ett reklamorgan för utställningen. Utställningens presskommisarie skriver i sin överhuvudtaget mycket osentimentala rapport apropå marknadsföringen: "Då utställningen en gång väl öppnats, gälde det att redan under dess första tid söka få hit så många utländska journalister som möjligt och öfverlemna det vidare arbetet i deras händer" (min kursivering); Thore Blanche, "Pressbyrå och dess verksamhet", *Allmänna konst- och industriutställningen i Stockholm 1897: Officiell berättelse*, I, red. Ludvig Looström (Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1899), 127; "en 'presskongress' i mindre skala", det vill säga ett besök av inbjudna journalister i början av juni, ordnades även, (ibid., 139). Överhuvudtaget kunde mycket sägas om pressens och utställningens

ömsesidiga nytta, journalistkongressen obeaktad; tidningskiosker och arten av arrangemangen *gjorde* i mångt och mycket besökarna till tidningsläsare, till exempel.

- 5 Se till exempel Daniel C. Hallin, *We keep America on top of the world: Television journalism and the public sphere* (London & New York: Routledge, 1994) och Jean K. Chalby, *The invention of journalism* (Houndmills & London: MacMillan Press Ltd, 1998). För svensk del är Jan Ekecrantz & Tom Olsson, *Det redigerade samhället: Om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerade förnuftets historia* (Stockholm: Carlssons, 1994) central; där (ibid., 27) heter det dock, apropå en något snäv syn på själva medieringen av ideologin: ”Journalistiken måste ständigt skapa uppmärksamhet för sig själv och den gör det med sina egna texter.” Ett svenskt arbete som kommer nära den aktuella problematiken är Kurt Johansson, m.fl., *Heroer på offentlighetens scen: Politiker och publicister i Sverige 1809–1914* (Stockholm: Tiden, 1987). Det som annars ligger närmast är den omfattande forskningen kring hur den politiska makten iscensatt sig själv, med en modern klassiker som Peter Burkes medieorienterade *En kung blir till: Myter och propaganda kring Ludvig XIV* (1992; Stockholm: Tiden/Athena, 1996) och, för att nämna ett svenskt tillskott, Åsa Linderborgs *Socialdemokraterna skriver historia: Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000* (Stockholm: Atlas, 2001). Men ingångarna är många. En inspirerande studie, trots författarnas betoning på direktsänd teve, är Daniel Dayan & Elihu Katz, *Media events: The live broadcasting of history* (Cambridge, Mass., & London: Harvard University Press, 1994). En annan är David M. Henkins *City reading: Written words and public spaces in antebellum New York* (New York: Columbia University Press, 1998). Se även not 38.
- 6 Jämför Kurt Johansson, ”Det fria ordets martyrer”, *Heroer på offentlighetens scen*, 13, 60, som åberopar Walter Lippmann, *Public opinion* (London: Harcourt, Brace, 1922) och Daniel J. Boorstin, *The image: A guide to pseudo-events in America* (New York: Athenum, 1961).
- 7 McLuhans ”The medium is the message” från hans bok *The medium is the message* (New York: Random House, 1967), syftar snarare på medier i en mer teknisk mening, hur de påverkar mottagaren och hur de bär på egna budskap och även präglar det som vi brukar kalla innehåll.
- 8 Utöver material i tidningarna genererade kongressen tryck i form av till exempel menyer, program och tal. Förebereelserna och organisationen ges även av protokoll och dylikt i Riksarkivet, 77 Sveriges Pressarkiv, Publicistklubbens arkiv, Protokoll vid årsmöten och klubbsammanträden, A1A:8, och Uppsala universitetsbibliotek, E. Beckman, Journalistisk verksamhet 1, F 954 e:1.
- 9 Hj[almar] B[ranting], ”Världspressens möte”, *Social-Demokraten* 25/6 1897. De

punkter kongressen diskuterade var äganderätten till tidningstext, nedsättning av tariffen för internationella presstelegram och en byrå för att förmedla kontakter mellan utgivare och journalister i främmande land. Diskussionspunkterna ägnas i det följande ingen uppmärksamhet.

- 10 Om PK se framför allt Valfrid Spångberg, "Publicistklubben 1874-1924", *Publicistklubben* (Stockholm: Publicistklubbens förlag, 1924) och Ivar Sundvik, *100 år för ordets frihet: Publicister i samhällsordningen 1874-1974* (Stockholm: Rabén & Sjögren, 1974). I *Nordisk Familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi*, bd 22 (Stockholm: Nordisk familjeboks förlags aktiebolag, 1915) heter det att verksamheten tidigt kom innefatta ett "höjande af pressens och pressmännens allmänna anseende". Uppgiften var dock inte utskriven i stadgarna (som hittas i *Publicistklubben* 1881-1907). Jämför Svenska Journalistföreningen som redan från starten 1901 i stadgarnas första mening angav som ändamål att "höja denna kårs ekonomiska och sociala ställning"; se till exempel Otto Hellkvist & T. Winqvist, *Svenska Journalistföreningen: De första tjugufem åren i ord och bild* (Stockholm: Journalistföreningens förlag, 1926), 21.
- 11 Att få kongressen till Stockholm tycks ha initierats av Frithiof Hellberg; *Protokoll vid tolfte publicistmötet i Gefle den 15-17 augusti 1895* (Gefle, 1895), § 17. Ernst Beckman, kongresskommitténs generalsekreterare, bjöd på en målade skildring av "den diplomatiska konst" som krävts. Bland annat, sedan man förstått att den dyra resan avskräckte, hade man utan riktig täckning lovat gratis ångbåtsresa åt fransmännen. (Riksarkivet, 77 Sveriges Pressarkiv, Publicistklubbens arkiv, Protokoll vid årsmöten och klubbssammanträden, A1A:8, Sammanträdet den 11 sept. 1896, §7 Beckmans föredrag om den internationella journalistkongressen i Budapest.) Det dyra och praktiskt svårarrangerade ångbåtslöftet går som en följetong genom förberedelsearbetet. De flesta deltagare kom sedan att åka gratiståg från Bryssel, där en utställning pågick. (Uppsala universitetsbibliotek, E. Beckman, Journalistisk verksamhet 1, F 954 e:1, Journalistkongresskommittén, Protokoll, särskilt 15/6 1897 §2 där det framgår att man "lyckats afvärja en brytning med den internationella byråns medlemmar i Paris".) Omfattningen och arten av arbetet framgår även av Uppsala universitetsbibliotek, E. Beckman, Dag- och anteckningsböcker, F 954 b:3.
- 12 Publicistklubbens ordförande tillika kongresskommitténs vice ordförande och en av kongressens vicepresidenter, riksantikvarien Hans Hildebrand citerad i "Publicistklubbens mottagning", *Dagens Nyheter* 26/6 1897. Nästan uteslutande handlade det om just män. Det framgår av publicerade förteckningar, men sällan lyftes som i *Idun: Praktisk veckotidning för kvinnan och hemmet* 25/6 1897, de fem delegerade kvinnorna fram. Det femtiotal damer (officiellt fruar och döttrar) som fanns med omtalades desto oftare.

- 13 *Nerikes Allehanda* 25/6 1897.
- 14 Citaten: Riksarkivet, 77 Sveriges Pressarkiv, Publicistklubbens arkiv, Protokoll vid årsmöten och klubbsammanträden, A1A:8, Sammanträdet den 11 sept. 1896, §7 Beckmans föredrag om den internationella journalistkongressen i Buda-Pest, respektive ”Journalistkongressen”, *Dagens Nyheter* 26/6 1897.
- 15 Uppsala universitetsbibliotek, E. Beckman, Journalistisk verksamhet 1, F 954 e:1, Journalistkongresskommittén, Protokoll, 6/2 1896.
- 16 Om presspaviljongen se till exempel Andreas Hasselgren, *Utställningen i Stockholm 1897: Beskrifning i ord och bild öfver allmänna konst- & industriutställningen* (Stockholm: Fröléen & Comp., 1897), 177ff. *Svenska Dagbladet* hade en egen paviljong som tillhåll tidningar och läsrum (jämte försäljning av lotter och försäkringar). Under rubriken ”Matsedel för det finare köket”, *Figaro* 17/7 1897, meddelades en kostlig meny, tidigare tryckt i *Idun*; rubriken var återkommande och denna gång gällde den alltså en middag för tidningsmedarbetare i maj. För journalisternas räkning producerades även *L'exposition de Sthlm: (Pour les journalistes étrangers)* (Stockholm, 1897).
- 17 Turistföreningen hade, berättade *Social-Demokraten* 25/6 1897, för kongressledamöternas räkning lagt upp en separatupplaga av Stockholmsbeskrivningen i dess nya resehandbok på tyska, och lät därtill varje exemplar följas av en Stockholmskarta. Ett tillräckligt antal av dess broschyr på engelska tillhålls även, och under sommarens lopp hade dessutom dess övriga publikationer genom utställningens pressbyrå spritts till de länder varifrån kongressdeltagare väntades.
- 18 Wahlströms respektive Petersons bidrag: ”Ett och annat” och ”Dag från dag”, *Dagens Nyheter* 26/6, 29/6 1897. de Laval's bidrag: Riksarkivet, 77 Sveriges Pressarkiv, Publicistklubbens arkiv, Handlingar rörande pressmöten o dyl, F1:1, Journalistkongress-kommittén, Verifikationer 1897. Om de Laval på utställningen: Hasselgren, 84off.
- 19 ”Journalistkongressen”/”Det högtidliga öppnandet”, *Dagens Nyheter* 26/6 1897. ”Journalistkongressen”/”Öppnandet. Singers tal”, *Social-Demokraten* 26/6 1897; ”Journalistkongressen i Stockholm”, *Arbetet* 28/6 1897; ”Operans galaföreställning”, *Dagens Nyheter* 28/6 1897; ”Festen å Drottningholm”, *Dagens Nyheter* 29/6 1897.
- 20 Middagen respektive telegrammet: ”Stockholmspressens middag” och ”Verldspressen på turiststråt”, *Dagens Nyheter* 28/6 respektive 1/7 1897.
- 21 Ciceronen ([P.S.], ”Den skingrade journalistkongressen”, 5/7) och de utländska tidningarna (”Journalistkongressen inför utlandet”, 3/7, 13/7) citerade i *Dagens Nyheter* 1897. Dessa kvitton på besöket hade dessutom ofta mer eller mindre öppet efterlysts då svenska värdar höll tal. Oscar II till exempel hoppades ”att I till edra hem skola medföra angenäma minnen och gynnsamma intryck”, och i

- ett följande svarstal bekräftades detta nästan ordagrant; ”Festen å Drottningholm”, *Dagens Nyheter* 29/6 1897.
- 22 ”Journalistkongressens tack”, *Dagens Nyheter* 12/7 1897. En del andra arbeten och särtryck genererades som A. de Souza, *Communication et discours prononcés à l’occasion du 4me congrès international de la presse à Sthlm* (Paris, 1897) och J. Dupoin, ”De Paris à Stockholm: ...chos du Congrès de la presse”, *L’...criture: Revue mensuelle des arts et des sciences graphiques* 1897. Om den vikt som fästes vid omnämmanden i utländska tidningar vittnar Blanche, ”Pressbyrån och dess verksamhet”; rapporten innehöll bland annat planschen ”Uttalanden i världspressen rörande utställningen. Facsimile”.
- 23 ”Svenska staten till tredje statsmakten”, *Social-Demokraten* 19/6 1897; ”Den fjärde internationella journalistkongressen”, *Nya Dagligt Allehanda* 23/6 1897; Efraim Rosenius, ”Från stockholmsutställningen (Bref till Nerikes Allehanda)”, *Nerikes Allehanda* 28/6 1897.
- 24 ”Internationalism”, *Social-Demokraten* 29/6 1897; Singer citerad i ”Middagen på Hasselbacken”, *Dagens Nyheter* 28/6 1897. Pressens ”patriotiska hållning”: Dr Lauser citerad i ”Middagen på Hasselbacken”, *Dagens Nyheter* 28/6 1897. Angående reservplanen om kongressen inte skulle gå till Stockholm: Uppsala universitetsbibliotek, E. Beckman, Journalistisk verksamhet 1, F 954 e:1, tryckt cirkulär ”Till Styrelsen för Ö” respektive Journalistkongresskommittén, Protokoll 10/2 1896, §5. Om denna kluvenhet mellan nationalism och internationalism se Anders Ekström, *Den utställda världen: Stockholmsutställningen 1897 och 1800-talets världsutställningar* (Stockholm: Nordiska museets förlag, 1994), till exempel 23, 126.
- 25 Jämför Lundell, ”Det goda samhällets tjänare iscensatt”. Deviserna stod textade i utställningens entréhall; Riksarkivet, 77 Sveriges Pressarkiv, Föreningen Sveriges pressarkiv och pressmuseum, K:1, Fotografier.
- 26 Riksarkivet, 77 Sveriges Pressarkiv, Publicistklubbens arkiv, Protokoll vid årsmöten och klubbsammanträden, A1A:8, Sammanträdet den 20 nov. 1896, §4 Upptogs till överläggning frågan ”om tillgodoseendet af pressens intressen vid utställningar”.
- 27 Hj[almar] B[rantin]g, ”Världspressens möte”, *Social-Demokraten* 25/6 1897.
- 28 ”Örebro”/”I Journalistkongressen”, *Nerikes Allehanda* 23/6 1897; med litteraturfjanten avsågs Herman Bang vars kritik kan läsas i till exempel ”Stockholmsutställningen genom danska ögon”, *Arbetet* 19/5 1897. Jämför även [C. G. L.], ”Herman Bang om Stockholm”, *Svenska Dagbladet* 22/5 1897. Samstämmigheten är ett grundackord i Ekström, *Den utställda världen*, till exempel 128, 205, 212f, 282. I till exempel *Figaro* 19/6 1897 ses rubrikerna ”Tjufannonserings-utställningens Berlinerier” och ”Tjufannonseringen under Olycksutställningen”. ”Jour-

- nalistkongressen”, ”Drottningholmsfesten” och ”Presskongressens eftermälen”, *Social-Demokraten* 26/6, 29/6 respektive 6/7 1897. Brantings avstyrande av strejk: Ekström, *Den utställda världen*, 117. Tidningen illustrerar tydligt vad som kallats ”utställningshistoriens försonande aspekt” (ibid., 236).
- 29 Uppsala universitetsbibliotek, E. Beckman, Journalistisk verksamhet 1, F 954 e:1, Journalistkongresskommittén, Protokoll 9/3 1899, §5.
- 30 Se till exempel ”Den tredje statsmakten”, *Dagens Nyheter* 23/6 1897, och kongresskommittéledamoten och huvudredaktören för *Stockholms Dagblad*, Carl Otto Montan, i ett tal citerat i ”Stockholmspressens middag”, *Dagens Nyheter* 28/6 1897. Citaten: Eugène Georges Thiebaud och Singer i ”Stockholmspressens middag” respektive ”Det högtidliga öppnandet”, *Dagens Nyheter* 26/6, 28/6 1897; [Trögelin], ”Trögelin på journalistkongressen”, *Söndags-Nisse* 4/7 1897. Om termen ”tredje statsmakten” som i Sverige härstammar från 1830-talet: se min *Pressen i provinsen: Från medborgerliga samtal till modern opinionsbildning 1750–1850* (Lund: Nordic Academic Press, 2002), 189 och referenser där.
- 31 ”Den fjärde internationella journalistkongressen”, *Nya Dagligt Allehanda* 23/6 1897; ”Journalistkongressen”/”Kongressens betydelse”, *Svenska Dagbladet* 1/7 1897.
- 32 Citaten i ”Stockholms stads fest”, ”Middagen på Hasselbacken” och ”Festen å Drottningholm”, *Dagens Nyheter* 26/6, 28/6, 29/6 1897.
- 33 Citerad i ”Journalistkongressen”/”Utfärden till Upsala”, *Dagens Nyheter* 30/6 1897. Vid utställningens middag på Hasselbacken möttes gästerna visserligen av ”[e]n gudinne-dekoration å ena långväggens midtsida symboliserande ’Pressen’, stående på jordklotet.” (”Journalistkongressen”/”Middagen på Hasselbacken”, *Social-Demokraten* 28/6 1897.) Vem som låtit sätta dit den är dock oklart.
- 34 ”Den första statsmakten och den tredje”, *Dagens Nyheter* 26/6 1897.
- 35 ”Drottningholmsfesten”, *Social-Demokraten* 29/6 1897. *Politiken*, *Echo de Paris* och *Vossische Zeitung* citerade under rubriken ”Journalistkongressen inför utlandet”, *Dagens Nyheter* 1/7, 9/7, 10/7 1897; *Vort Land* i ”(Med Dagens Nyheters tråd) Den utländska pressen om journalistkongressen”, *Dagens Nyheter* 30/6 1897; *Gazette de Lausanne* och *Figaro* i ”Journalistkongressen inför utlandet”, *Dagens Nyheter* 6/7, 12/7 1897.
- 36 Citaten ur ”Middagen i Kungsparken” (23/6), ”Det högtidliga öppnandet” (26/6), ”Stockholms stads fest” (26/6), ”I Gamla Stockholm” (28/6), ”Hela världen på Skansen” (28/6), ”Utfärden till Upsala” (30/6), *Dagens Nyheter* 1897. När *Dagens Nyheter* 29/7 1897 – ”Festen å Drottningholm” – rapporterade om flaggning från ”så godtsom hvar enda villa” och *Social-Demokraten* 29/7 1897 – ”Drottningholmsfesten” – istället noterade att stämningen ombord höjdes ”här och där af flaggdekorationer å villorna”, var det noga besett inga motstridiga uppgifter utan snarare en fråga om olika perspektiv.

- 37 *Nya Dagligt Allehanda* 26/6 1897.
- 38 Citatet: "Middagen på Hasselbacken", *Dagens Nyheter* 28/6 1897. Resonemangen om publiken är inspirerade av Anders Ekström, red., *Den mediala vetenskapen* (Nora: Nya Doxa, 2004) – särskilt Ekströms inledning "Vetenskaperna, medierna, publikerna", 14f, och Magnus Rodells "Nationen och ingenjören: John Ericsson, medierna och publiken", 195ff, 206 – och stammar från Steven Shapin & Simon Schaffer, *Leviathan and the air-pump: Hobbes, Boyle and the experimental life* (Princeton: Princeton University Press, 1985). Överhuvudtaget är det mångvetenskapliga forskningsområdet "vetenskap, media och allmänhet" relevant för forskning som den föreliggande. Vad angår mediernas nationsskapande funktion är förstås Benedict Anderson relevant; för svenskt vidkommande se till exempel Orvar Löfgren, "Medierna i nationsbygget: Hur press, radio och TV gjort Sverige svenskt", *Medier och kulturer*, red. Ulf Hannerz (1990; Stockholm: Carlssons, 1999).
- 39 Exemplet hämtade under den återkommande rubriken "Journalistkongressen inför utlandet", *Dagens Nyheter* 1/7, 2/7, 6/7 1897.
- 40 "Presskongressen", *Arbetet* 1/7 1897; talet innehöll "blankt intet annat än hvad hvilken monark som helst med den nödiga språkliga färdigheten kunnat och vid ett sådant tillfälle bort säga."
- 41 [Didrik], "Brandsyn", *Arbetet* 5/7 1897.
- 42 "För dagen"/"En publicistmiddag utan svenska publicister" och (citatet) "För dagen"/"Journalistmiddagen", *Arbetet* 22/6, 23/6 1897.
- 43 Heidenstams bevingade ord härrör från artikeln "Våra tidningar", *Svenska Dagbladet* 23/10 1897. Signaturen Sigurd [Alfred Hedenstierna], "Dagskrönika", *Smålands-Posten: Kronobergs Läns Tidning* 8/7 1897. [Juvenis], "Hvilken journalistik", *Arbetet* 12/7 1897, bemöter Sigurds krönika.
- 44 "Presskongressens eftermälen", *Social-Demokraten* 6/7 1897.
- 45 [G. G-g.], "Andens Tattarfölje", *Malmö-Tidningen* 30/10 1897.
- 46 Journalistisk spritromantik förekom för övrigt även kring kongressen. Trådar går att söka längre tillbaka, men modell för romanerna stod främst Strindbergs *Röda rummet* (1879). Beroendet är ofta mycket påtagligt. Liksom Heidenstam menade att det också fanns ett rätt och riktigt sätt att skriva tidningar på, kan dessa romaner läsas även som försvar av pressen; ideal ställdes mot faktiska bristfälligheter. Hit hör titlar som Yngve Svanlunds *I kannibalernas land* (1897) och Johan Levarts *Ljusets riddarvakt* (1904). Apropå begreppshistorien: I "journalistromanen" *Röda rummet* förekommer inte ordet journalist, så inte heller i *I kannibalernas land: Skildring ur Stockholms publicistlif*. *Ljusets riddarvakt* hade däremot en då självklar undertitel: "Roman ur Stockholms journalistvärld." Dessförinnan hade till exempel Cottrel Hoes från engelskan översatta *Jennie Baxter*:

- Journalist* (1899) nått boklådorna, Svenska Journalistföreningen bildats och dess organ *Journalisten* börjat utkomma. Här står jag i tacksamhetsskuld till Johan Jarlbrink, doktorand vid Tema kommunikation, Linköpings universitet, och sysselsatt med projektet "Bilderna av journalisten i litteratur och debatt cirka 1870–1930". Se även Staffan Björck m.fl., artikelserien "Journalisten i litteraturen", *Pressens Tidning* 1978:3–1980:12.
- 47 *Svensk årskrönika innehållande det förflutna årets märkligaste tilldragelser i alfabetisk ordning samlade och utgifna af Gustaf Malmkvist* (Örebro, 1897), 170.
- 48 Tidigare försök till organisering berörs i Lundell, *Pressen i provinsen*, särskilt 238f.
- 49 Citatet: Spångberg, 148. Tidningsexpositionen på utställningen, ordnad av Bernhard Lundstedt, var tämligen anspråkslös. Planer på en större och samfäll satsning hade funnits; Hasselgren, 993. Kanske tog kongressen resurserna i anspråk. På Stockholmsutställningen 1909 var man offensivare; *Nyheter från Konstindustri-utställningen* gjordes på själva området och var samtidigt en utställning av ett modernt tidningstryckeri. Linjen kan följas framåt, över det svenska bidraget på den internationella pressutställningen i Köln 1928, till den stora och välorganiserade utställningen på Skansen sommaren 1945, vilken i sin tur blev den egentliga upprinnelsen till den alltjämt verksamma presshistoriska föreningen. Mycket annat förtigande. (Jämför Lundell, "Det goda samhällets tjänare iscensatt".) Om festernas art, frekvens och celebra gäster, se Spångberg. Även annat hör hit: Viss utgivning hade förekommit tidigare och Lundstedt kontrakterades redan 1885, men först från 1895 till 1902 utkom hans monumentala *Sveriges periodiska litteratur*. 1897 utgavs även den av Lundstedt redigerade fjortonde delen av *Svenskt porträttgalleri*, kallad "Tidningsmän" och upplagd igen 1910. Till 25-årsjubileet 1899 kom festskriften *Eko*, och 1901 Viktor Millqvists *Publicistklubbens matrikel vid 20:de århundradets början*. Samma år, under jippot "Pressens vecka", utgavs tidningen *Ariel*. Detta år, 100 år efter Lars Hiertas födelse, initierades även statyn över honom som avtäcktes 1927 – och som senast flyttades 2001, och då återigen gav anledning till retoriska refränger.
- 50 [Didrik], "Brandsyn", *Arbetet* 5/7 1897.
- 51 Jämför Ekström, *Den utställda världen*, 12, 308.
- 52 [Partout], "Oscar II och pressen", *Svenska Dagbladet* 16/12 1907.
- 53 Kommittéernas sammansättning framgår av Uppsala universitetsbibliotek, E. Beckman, *Journalistisk verksamhet* 1, F 954 e:1, *Journalistkongressen i Stockholm*, respektive Blanche, 124; J.A. Björklund, O. Jeurling, P.F. Schulthess och G. Torelius ingick i båda. Av Blanche, 129, ges att Rubenson hjälpte till med utställningsreklam för utlandet. Angående Nordenskiöld: Det var han som approcherade majestätet och han som efterhörde om det ginge an att utnyttja Riddarhu-

set, och en stående formulering i protokollen säger att man oftast valde en tillfällig ordförande i den store mannens frånvaro; se Uppsala universitetsbibliotek, E. Beckman, Journalistisk verksamhet 1, F 954 e:1, Journalistkongresskommittén, Protokoll, 20/1, 27/1 1896, med flera.

- 54 "Prässens barndomsår", *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* 30/6 1897.
- 55 Jämför Ekström, *Den utställda världen*, 308.
- 56 Pressklipp i Uppsala universitetsbibliotek, E. Beckman, Journalistisk verksamhet 1, F 954 e:1, mappen "Pressens vecka 1901".